

УДК 94(367)

Ткаченко В.М.

НЕПОДІЛЬНА СПАДЩИНА ДАВНЬОЇ РУСІ (ПРО СВЯТКУВАННЯ 1150-РІЧЧЯ ЗАРОДЖЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ)

У статті розкрита політика «приватизації» історії Давньої Русі з боку сучасних керівників Російської Федерації в контексті святкування ними ювілею 1150-річчя зародження російської державності. Натомість запропонована альтернативна версія походження Русі під кутом світ-системного аналізу. Історія того чи іншого суспільства є відкритою системою, а її розвиток не є фатально приреченим – завжди є альтернативи, не кажучи вже про гру випадку. Це положення особливо важливе нині, коли ми перебуваємо у стані вибору, який залежить від кожного з нас.

Наголошується, що історія України є своєрідною ілюстрацією складності й неоднозначності вияву основного соціокультурного закону – визначення міри у процесі об'єднання цивілізаційної специфіки культури і соціальної практики. Основна діалектична суперечність, яка була закладена в генфонді українського народу, що формувалася після розпаду Русі, полягала в тому, що успадкована переважно східна, греко-візантійська релігійна й культурна традиція, через вплив історичних обставин, мала б віднайти адекватну відповідь на виклик з боку суспільно-політичної системи Заходу.

Ключові слова: Русь, Русь-Україна, Російська Федерація, російська державність, світ-системний аналіз, міні-системи, світ-імперія, світ-економіка, норманісти, антинорманісти.

5 березня 2011 р. у Російській Федерації було опубліковано Указ Президента від 3 березня 2011 р. № 267 «Про святкування 1150-річчя зародження російської державності». У ньому зазначалося, що «з метою подальшої консолідації російського суспільства» Президент РФ постановляє «взяти до керівництва» урядову пропозицію «про святкування у 2012 р. 1150-річчя зародження російської державності». Виконання плану основних заходів щодо святкування було покладено на відповідний організаційний комітет [1]. Інформаційні агентства Росії донесли до громадськості, що «у 862 р. до влади в Новгороді прийшов Рюрик, і саме ця дата традиційно вважається «точкою відліку» для Росії» [2]. Головна частина урочистостей мала відбутися у Великому Новгороді 21-23 вересня 2012 р.

Втім, консенсусу щодо самої урочистої дати та її трактування серед представників наукової думки Росії досягнуто не було. Наприклад, одну думку відстоює А. Буровської – автор книги «Отец городов русских» (зважаючи на те, що в російській мові є два поняття – «русский» та «российский», а в українській – лише «російський», ми будемо задля адекватного розуміння тексту теж вдаватися до терміну «русский» і у викладі українською мовою). З позиції руського націоналізму цей автор стверджує, що колискою «русской» державності є не Київ, а Новгород, а тому закликає громадян Росії «повернутися до джерел і усвідомити себе спадкоємцями не лише

Московського князівства, але і Новгородської республіки» [3]. Тобто, спадкоємність мала йти по лінії: Великий Новгород-Москва. А Київ у цьому вимірі лишається десь на узбіччі історії.

Водночас, керівник Староладозької археологічної експедиції А. Кірпічніков дотримується імперського трактування історичних подій. Роль Рюрика, на його погляд, полягає в тому, що «він заснував першу на Русі династію, що утрималась на троні до кінця XVI ст. Держава, заснована Рюриком, називалася в різні віки по-різному: Київська Русь, Московська держава, Російська імперія, СРСР, Російська Федерація. Але існувала вона безперервно, не дивлячись на ворожі нашествия, біди, смути й революції» [4].

Як же відреагувала громадськість України на ювілейні ініціативи Росії? Відомий публіцист І. Лосєв із здивуванням запитував: «Це виходить, що у 862 р. від народження Христа уже була Росія»? І далі: «А хто в нас відповідь на цей «м'який», але доволі небезпечний виклик? А де ж наша роз'єднана національна інтелігенція, яка вічно гризеться й розважається постмодернізмом?» [5].

Слід віддати належне – публіцистичними виступами, найчастіше у газеті «День», на проголошення ювілею російської державності відізналася низка українських вчених (А. Свидзинський, М. Жуйкова, В. Степанков, П. Кралюк, О. Палій та ін.). А згодом надійшли й практичні пропозиції. За свідченням доктора філософських наук, професора Національного університету «Острозька академія» П. Кралюка, дехто із вітчизняних науковців пропонував відзначати дати, виходячи із того, що з 852 р. наша земля за свідченнями «Повісті временних літ», стала називатися руською. А руська земля – не значить русская. До XIX ст. Руссю називали українські землі. Тому Острозька академія виступила з ініціативою гідно відзначити 1160-річчя української державності. Можна говорити також про 1160-річчя української історіографії, української літератури. Помилково вважати, що вітчизняна література розпочалась з «Енеїди» І. Котляревського. Просто, про її давній період мало знають» [6, с. 6].

Варто зазначити: ювілейні ініціативи Росії були лише одним із факторів уважного ставлення українських учених до питання національної ідентичності України. І свідчення тому – численні публікації на тему нашого історичного минулого, як в наукових виданнях, так і в пресі. Наочний приклад тому – випуск під загальною редакцією Л. Івшиної монументального збірника під назвою «Сила м'якого знака, або повернення Руської правди» [7]. Головний пафос останнього видання, на мій погляд, полягає у тому, щоб помістити осмислення ідентичності України в площину її історичної тяглості – Русі-України. Друга особливість – вийти за межі суто політичної історії й здійснити аналіз феномена нарощування в середовищі українського демосу (не етносу – і це принципово!) системи тих соціонормативних цінностей, які засвідчують нашу європейськість.

Оскільки ця тема невичерпна, можна запропонувати ще одну, альтернативну, версію походження Русі-України, спираючись на напрацювання близьких нам по духу й методології досліджень представників суспільних наук.

В пошуках історичної істини

Чому знову актуалізувалася проблема походження Русі-України? Невже вчені знайшли нові літописи чи принципово відмінні архівні документи? Зовсім ні. Насамперед, змінилося наше світобачення, а також постали нові запитання, на які слід було знайти відповіді в контексті сучасних реалій. Адже відомо, що історичні джерела можуть дати відповіді лише на ті запитання, які ми до них ставимо. А тому, не претендуючи на оригінальність, але дотримуючись логіки викладу матеріалу, варто було б нагадати деякі епізоди нелегкого шляху наукового пізнання.

Переломні часи в історії, які часто виливаються у своєрідну «соціальну смуту», породжують як відчай, так і пошуки перспективи – «світла в кінці тунелю». Впродовж віків цю функцію намагалися виконувати церковники, котрі претендували на єдиновірний і усеосяжний спосіб пізнання істини й утвердження віри в наближення «царства Божого» гармонії й соціальної справедливості. Щоправда, в нові часи світські філософи (Декарт, Спіноза) кинули виклик теології й спробували відділити пошук знання від діяльності основних церковних структур. Початково, результати були неоднозначними. Коли на початку XIX ст. Лаплас подарував Наполеону свою книгу про Сонячну систему, той відзначив, що автор книги жодного разу не згадав у ній про Бога. Лаплас відповів: «У мене не було потреби в цій гіпотезі». Тим не менше, слід констатувати, що до кінця XVIII ст. філософське розуміння часто було таким же довільним джерелом знань, як і божественне одкровення.

У XIX ст. криза пізнання вилілася у «розлучення» науки з філософією – прихильники «емпіричної науки» відмовилися визнати себе філософами. Відповідно, в університетах факультети філософії розділилися на два відділення – факультети «природничих наук» і факультети «гуманітарні». Перші віддавали пальму першості експериментальним дослідженням, другі – покладалися на інтуїтивне проникнення в сутність речей, на їх інтерпретаційне розуміння. У підсумку подібний розподіл знань створив серйозну перепопу пошуку Істини, з одного боку, і пошукам Добра і Краси – з іншого.

Згодом виділяються, так звані, «суспільні науки», а серед них й історія, де одні дослідники схилилися до позитивістського аналізу, а інші – до гуманітарних методів. В цілому історики намагалися ухилитися від формулювання узагальнень й історичних закономірностей, акцентували увагу на самотності «людського фактора», що, врешті-решт, й визначило їхнє місце серед гуманітарних наук. Крім того, європейські історики XIX ст. здебільшого віддавали перевагу дослідженням історії власних країн, так званих, «історичних націй», життєдіяльність котрих була в досталь документована.

Оскільки історики обмежувалися дослідженням минулого, вони мало що могли сказати про поточні проблеми, з якими зіштовхувалися їхні держави. Політичні ж лідери потребували дедалі більше інформації про сучасність. Як наслідок, в контексті ідеології лібералізму в суспільній думці запанував розподіл суспільства на три соціальні сфери: ринок, державу й громадянське суспільство. Для їх вивчення з'явилася потреба в опрацюванні методології, яка щонайбільше відповідала б кожній із зазначених сфер.

Врешті-решт, ринок стали досліджувати економісти, державу – юристи і політологи, а громадянське суспільство – соціологи. Вчені дійшли висновку, що ринок, держава та громадянське суспільство живуть у відповідності до певних об'єктивних законів, які можна вивести шляхом емпіричного аналізу. Але знову з'явилася проблема: як отримати об'єктивне знання про суспільство в цілому, а не якоїсь із згаданих сфер зокрема. Історики, котрі виходили із постулату про унікальність соціальних явищ, тут мало чим могли зарадити.

Крім того, з'явилися й інші проблеми: з'ясувалося, що світ складається не лише з «історичних народів» старої Європи і, так званих, примітивних «неісторичних народів», до яких у XIX ст. відносили й низку бездержавних народів Східної Європи, зокрема й українців. Крім них існували також, так звані, «високі цивілізації» – наприклад, Китай, Індія, Персія, Арабський світ. Всі ці великі цивілізації в минулому, а деякі й для сучасників, були бюрократичними імперіями: вони охоплювали велетенські території, а тому були змушені вводити в суспільне життя спільну мову, спільну релігію і багато в чому й спільні звичаї. Тому назвати мешканців цих імперій «примітивними», навіть, згідно європейським уявленням XIX ст. було неможливо. Відповідно, знову виник новий напрям у науці – сходознавство. Подальше вивчення народів Африки дало поштовх до утворення ще однієї групи дослідників – антропологів-етнографів. У підсумку, до 1914 р. створилася фрагментарна наукова структура. Вона продовжувала існувати до 1945 р., а в багатьох проявах збереглася аж до 1960-х рр. Світ у описанні цих дослідників розпадався на окремі елементи, а спроби філософського осмислення світу у його цілісності дедалі частіше втілювалися під впливом трагедій XX ст. (світові війни, Голокост, Голодомор, ГУЛАГ) в сюжетах про ілюзорність власне суспільного прогресу.

Утворення «соціалістичного табору», самовизначення країн третього світу, потрясіння основ капіталістичних цінностей під час студентської революції у 1968 р. – все це ставило на порядок денний питання, на які не могли дати відповідь ні сходознавці, ні антропологи-етнографи, ані політологи. Безлад у наукових колах поставив під сумнів традиційні підвалини суспільних наук. Навіть було порушено проблему про власне наукову істину. В підсумку відбулась низка наукових дискусій, які привели до фундаментальних зрушень. По-перше, з'явилася проблема: чи є доцільним досліджувати соціальний

розвиток окремої країни, чи краще взяти за одиницю аналізу ширшу територію, в межах якої відбувався розподіл праці (наприклад – регіон Середземномор'я, чи Балто-Чорноморський ареал). По-друге, під сумнів ставилося питання про позачасові «вічні істини» – було запропоновано враховувати «структурний час» існування певної системи, а також циклічність процесів у її межах. По-третє, французька школа «Анналів» закликала створити комплексне бачення історичного розвитку, беручи до уваги усі соціальні сфери, тобто, бути всеохоплюючою. У підсумку, історикам віднині слід було брати до уваги результати суспільних наук – економіки, політології й соціології, а представникам цих наук бажано бути більш «історичними».

Шлях до світ-системного аналізу

Як наслідок, вихід із кризи став вбачатися у створенні єдиної синтезованої історичної суспільної науки – світ-системного аналізу. Цей науковий напрям початку 1970-х рр. пов'язаний з ім'ям І. Валлерстайна [8]. Його принципи, на жаль, поки що підтримує в сучасному науковому світі меншість, навіть, опозиційна меншість. Іноді світ-системний аналіз хвалять, частіше ж – критикують й викривлюють. І не завжди у опонентів нової методології є вороже ставлення, здебільшого вони бувають недостатньо ознайомленими чи консервативно налаштованими. Не в останню чергу світ-системний аналіз відкидається ще й тому, що його аналітика є своєрідним відображенням реального протесту проти зростаючої несправедливості й нерівномірності розвитку регіонів у сучасному світі, що є основною політичною проблемою нашого часу.

У 1970-х рр. про світ-системний аналіз вперше заговорили серйозно. Нова одиниця аналізу замість національної держави була названа «світ-системою». Вважається, що вона існує в трьох іпостасях: міні-системи первісних суспільств, світ-імперії часів феодалізму й світ-економіки часів капіталізму.

Власне цей пункт, на нашу думку, й повинен стати відправним при аналізі походження Русі – як своєрідної світ-системи, яка була певним територіально-часовим простором. Він охоплював велетенську кількість політичних і культурних одиниць, й водночас був єдиним організмом, діяльність якого була підпорядкована певним системним правилам. Тому у викладі історії Русі було б доречно взяти за вихідне положення тезу угорського (пізніше – англійського) дослідника К. Поланї про три форми економічної організації спільноти: взаємність у міні-системах первісного суспільства («ти – мені, а я – тобі»), перерозподіл у феодальній світ-імперії (коли товари надходять знизу догори, а потім частково перерозподіляються донизу) і ринок за умов світ-економіки капіталізму (коли обмін набуває монетарної форми й відбувається на суспільних майданчиках).

Основний висновок, який робить І. Валлерстайн й учні його школи, полягає в тому, що «національні держави не можуть бути самостійною й самоцінною

одиницею вивчення, що б нам не приписували – ні національна гордість, ні міністерства науки та освіти. Як в астрономії об'єкт дослідження, в принципі, один – Всесвіт, так і в соціальній історичній науці одиницею дослідження має бути вся світ-система. Лише в межах світ-системи виникають і можуть плідно розвиватися дві основні інституційні опори сучасності – держави й ринки» [8, с. 29].

Світ-системний аналіз – концепція розповідна. Її прибічники дотримуються того погляду, що всі форми дослідницької діяльності мають використовувати оповідь (нарратив). Питання в тому, що одні нарративи відбивають дійсність краще, інші – гірше. Дотримуючись принципів комплексної історії і єдиного дисциплінарного підходу, прихильники світ-системного аналізу прагнуть зруйнувати жорсткі межі між економічними, політологічними й соціально-культурними дослідницькими методиками.

Зрозуміло, що кожен нарратив потребує власної головної дійової особи. У позитивістів усе оберталось навколо індивідуума, особистості. Для класиків марксизму головним героєм був пролетарій, а для істориків-державників – політик. Однак, для системного світ-аналізу ці дійові особи, а також чисельні соціальні структури – лише ланки одного ланцюга. Вони розглядаються не як базові елементарні частинки, а як складові частини системної амальгами (суміші), із котрої вони вийшли й у відповідності з якою вони діють. Дійові особи вільні у власних кроках, але вони залишаються частиною загального, оскільки їх свободу дій обмежують біографічні й соціальні бар'єри.

Наступна важлива обставина для аналізу походження Русі. Для прихильників світ-системного аналізу час і простір, власне ЧасоПростір, не є зовнішньою незмінною константою (яка завжди була, є й буде), в межах якої існує соціальна реальність. ЧасоПростір створюється й постійно змінюється, а соціум є «пульсуючим організмом», що в процесі еволюції стискається й розширюється. Він не змінюється впродовж тривалого часу, і водночас постійно змінюється. Це, зрозуміло, парадокс, але не протиріччя. Тому основне завдання історичної науки – навчитися долати цей парадокс.

Антинорманізм як діагноз

Яким є основний нарратив Русі і хто посідає центральне місце серед головних героїв цієї оповіді? Вигадувати щось нове немає потреби – тричі впродовж трьох останніх століть у Росії спалахували суперечки норманістів з антинорманістами навколо проблеми варягів: у XVIII ст. (боротьба Г. Міллера проти М. Ломоносова в Академії наук); у XIX ст. (публічна дискусія М. Погодіна й М. Костомарова у Петербурзькому університеті); а з 1965 р. полеміка Л. Клейна й І. Шаскольського. У них йшлося про роль, яку відіграли варяги (нормани) у становленні Русі.

Наша роль зводиться до популяризації авторитетних суджень академіка чотирьох академій (американської, турецької, фінської та української) О. Прицака, якого вважаю нашим наставником на шляху історіософських досліджень і світлу пам'ять якого хотілось би вшанувати, представивши у цій публікації хоча б у тезовому викладі його бачення походження Русі [9].

За оцінкою О. Прицака, «двохсотлітнє норманістсько-антинорманістське протистояння виявилось безсилим у вирішенні проблеми походження Русі». Ця думка покійного академіка перегукується із судженнями останнього «збурювача спокою» навколо проблеми норманів Л. Клейна. Він вважає, що ніякої норманської теорії чи хоча б наукової концепції взагалі не існує, просто є «гіпотези про етнічну ідентифікацію варягів, про ту чи іншу ступінь участі скандинавів у давній історії нашої країни». Що ж стосується норманізму, то він не представлений у жодній країні світу, крім Росії, хоча завоювання скандинавів були по всій Європі, і поза її межами. В Росії, за оцінкою Л. Клейна, «це не наукова течія, а ідеологічна тенденція, що впроваджується в науку з міркувань, які представлені як патріотичні. Це характерний саме для нашого народу комплекс національної неповноцінності, корені якого слід шукати в сучасній ситуації». Й починається для українців слизький шлях щодо коментування російських комплексів, тому відволічемося від «сучасної ситуації» в Росії та просто візьмемо до уваги думку Л. Клейна, що «не всі гіпотези в разі підтвердження стають теоріями, багато з них стають не теоріями, а фактами. Суперечка іде про факти» [10].

Отже, про деякі факти у викладі О. Прицака й насамперед, про термін «Русь» і його «національне» наповнення. Дійсно, у 839 р. у «Бертинських анналах» згадується правитель політичної організації («політії»), названої терміном «Рос» (Rhos – візант.). Арабський автор Ібн-Хордадбег, який розвідував торговельні шляхи в Євразії, також повідомляє, що існують дві міжнародні компанії – іудейські Раданіти, що контролювали шляхи до Хазарії, а також неіудейські Рус (Rus), що контролювали торгівлю на півночі Східної Європи. О. Прицак ставить досить слушне запитання: як руси, що тільки-но виринули з небуття, могли виявитися такими вправними міжнародними торговцями, що взяли під свій контроль велетенський регіон?

Пояснення видатного вченого таке: з поділом Середземного моря між християнами й мусульманами (близько 660 р.) ті й інші вже не могли вільно подорожувати чи вести торгівлю морем, перебуваючи в перманентному стані війни. Цю нішу заповнили колишні римські городяни іудейської віри, які мали змогу безпечно плавати від Марселя до Хазарії. Водночас, їх неіудейські торгові конкуренти (фризи у співпраці зі скандинавськими вождами) спробували знайти шляхи до Євразії в обхід – через Балтійське море. Вони утворили своєрідне товариство морських кочівників і наприкінці IX ст. виступали як вікінги. Водночас балтійськими венедами, яких сусіди згодом стали називати кривичами, були колонізовані території на сході й засновані два

важливі торгові поселення – Полоцьк і Смоленськ. З часом ці та інші поселення перетворилися на міста-держави, які стали запрошувати до керівництва досвідчених торговельних і військових «менеджерів» – членів балтійських харизматичних кланів. Одним із об'єднань міст була конфедерація Старої Ладого, Білоозера та Ізборська. Кожне місто представляло свою етнічну групу: Стара Ладога – естів; Білоозеро – вепсів (весь); Ізборськ – слов'янських венедів. У середині IX ст. вони «запросили на правління», тобто, визнали владу фризько-датського короля Рьоріка (Рюрика).

Розглянемо головне питання етнічного фактору у процесі зародження державності Русь, очолюваної представниками торговельного товариства Rus. Позиція О. Пріцака щодо цього питання така: «Суспільства Балтійського регіону, які тепер розвивалися, звичайно ж не склали національної культури в сучасному розумінні. Дани, фризи й руси були поліетнічною, багатомовною, безтериторіальною спільністю морських кочівників та жителів почасти «східних» поселень, а подекуди полісних міст і торгових поселень «західного» типу. Руси й фризи виступали міжнародними торговцями, що підтверджує теорію про створення ринку як економічної організації саме торговцями, а не селянами чи ремісниками» [9, с. 95]. Дві останні страти як представники суспільства «нижчої» культури ще не знали літератури чи сакральних текстів – основи культури «вищої». На той час не була чітко окреслена й територія володінь Русів.

Етнічний фактор іде пліч-о-пліч з фактором мовним. Неперервність письмової традиції є ознакою осідлої імперії. Мова письма набувала сакрального характеру «національної» спадкоємності, тобто осідлої культури. Зміна династій не руйнувала мовної єдності. І навпаки – кочова імперія часто змінювала не лише правлячий клан (династію), але й самоназву і офіційну мову. Кочова імперія не ставила своїм завданням забезпечення безперервності «національної культури», а прагнула необмеженої влади дружини молодих воїнів, націлених на отримання економічного прибутку. Скидаючи один харизматичний правлячий клан, кочівники відкидали й мову цього клану.

Міжнародні кочівні торговці часто кооперувалися з місцевими племінними вождями, допомагаючи їм запроваджувати прогресивне правління. Наприклад, торговці допомагали об'єднувати різноманітні місцеві страти населення для створення патримоніальної держави. Впродовж середньовіччя, пише О. Пріцак, «міста й держави степів Євразії, так само як і Балтійського регіону, були засновані не місцевим населенням, а іноземними міжнародними купцями»; разом з тим позбавлено смислу намагатися визначити «національність» вікінгів і варягів: «Вони її не мали. Це були просто професіонали, готові стати на службу до будь-кого, хто мав потребу в їхньому вмінні і хто міг платити за роботу» [9, с. 83, 90].

У міських торговельних поселеннях користувалися кількома мовами залежно від функцій. Місцевою мовою спілкувалися сім'ї чи роди, а дві чи більше *linguae francae* служили для професійного вжитку. Отже, робить висновок О. Прицак, стосовно Русі «говорити про шведську національну культуру IX-X ст. немає сенсу. В балтійській спільності всі її складові елементи – нормани, венеци (слов'яни), балти й фіни – були рівнозначними... Стало звичаєм (відомим через Рюриковичів) мати два чи більше імен, відповідно до професійних чи подружніх зв'язків» [9, с. 96].

Русь як світ-імперія

Якщо підходити до справи формально, то перші свідчення про Руський каганат, за свідченням О. Прицака, з'являються у 839 р. У цей час у Хазарії відбулася революція каварів (одного із хазарських племен). Справа в тому, що на чолі держави в Хазарії формально перебував каган, сакральний правитель. Реальна ж влада перебувала у руках його заступника (бега), який очолював військо і збирав податки. Сталося так, що під час «боротьби у верхах» каган і його союзники виступили під гаслом протидії нав'язування іудаїзму. Зазнавши поразки, каган змушений був покинути країну й шукати притулку в поселенні торговельної спільноти русів поблизу Ростова (Ростова Великого). Його сини одружилися на дівчатах із клану Інґлінґів із Упсали – найвидатнішої династії всієї балтійської зони. Харизма кагана, як наділеного божою благодаттю, піднесла торговельну спільноту русів до рівня протодержавного політичного центру у верхньому Поволжі, виділивши його серед колоній інших менш значущих «варягів». Титул кагана був значним соціальним капіталом, що забезпечував належний рівень відносин із Візантією. Для торгових людей це багато значило, а тому волзькі руси витіснили іудейських купців Раданітів як конкурентів із Східної Європи.

Зрештою, чи можна вважати 839 р. моментом відліку заснування Русі? І так, і ні. Як мовиться, одна ластівка весни не робить. В політиці мало проголосити суверенітет – слід, щоб цей суверенітет було підкріплено належним економічним, воєнним і культурним потенціалом, з одного боку, і політичним визнанням – з боку сусідніх держав. У 860 р. відбувся похід русів на економічну столицю Євразії Константинополь, завдяки якому було проторовано шлях «із варяг у греки». Відтак Дніпро замінив Волгу як головну торговельну артерію, а Київ, колишнє хазарське укріплення поблизу дніпровської переправи, перетворився в середині X ст. на перспективного супутника Константинополя.

Узагальнюючи цей тривалий шлях становлення Русі, О. Прицак виділяє в ньому три фази: волзький період (близько 839-930 рр.), дніпровський (близько 930-1036 рр.) та київський (1036-1169 рр.). Київська фаза принципово відрізняється від двох перших: протягом двох перших руси володіли переважно торговельними шляхами й племенами, але не територіями. За необхідності вони

знищували суперників, збирали данину й контролювали торговища вздовж двох основних міжнародних шляхів: волзько-донського до Булгарії та Ітилю, й дніпровського – з варягів через Київ і до Константинополя. *І лише третій, київський період має в нашому контексті принципову відмінність – він знаменував собою початок культурної консолідації Русі й спробу її «націоналізації».*

У третій фазі в Русі відбуваються справді тектонічні зрушення. По-перше, Новгород став значнішим за Стару Ладогу, яка мовно й культурно залишалася винятково скандинавською аж до свого занепаду в середині XI ст., водночас Новгород від самого початку був двомовним. Новгородці, як переважно нащадки балтійських слов'ян венедрів, виконали унікальну функцію, пристосувавши вікінгівську концепцію «варварського» закону до слов'янської політичної культури. «Руська правда», перше зведення законів у Східній Європі, походить саме з Новгорода, єдиного місця на Русі, де поняття закону було загально визнаним, прийнятним і зрозумілим аж до драматичної загибелі республіки «Пан Великий Новгород» у 1479 р.

По-друге, у 1036 р. Ярослав, який остаточно взяв владу в Києві, розгромив печенігів і утвердив свій варіант Римської імперії, ідеологічним центром якої став Софійський собор у Києві, а підґрунтям – система новгородських законів. Це підштовхнуло його до введення сакральної (священної завдяки місії Кирила і Мефодія) й законної мови його володінь, власне церковнослов'янської, яка після занепаду Дунайської Болгарії втратила свого власника на державному рівні.

По-третє, Ярослав почав перетворювати Русь у територіальну спільність шляхом осадження княжої мандрівної дружини на київській, чернігівській і переяславській землях. Внаслідок таких дій назви «Русь» і «Руська земля», що засвідчені в другій половині XI ст., стали вживатися тепер у новому значенні – виключно щодо Південної Русі (нинішня Україна). До цього «Русь» була іноземною правлячою верхівкою з примітивною соціально-політичною організацією, складеною з морських і річкових кочівників, котрі періодично збирали данину (полюддя) для своїх князів, однак не були стабільно пов'язані з якою-небудь конкретною територією.

Справді «культурна революція» Ярослава спричинила якісно новий стрибок – від поліетнічної, багатомовної й безтериторіальної спільноти з культурою «нижчого» рівня до «вищої» культури, освяченої сакральною слов'янською мовою. Занепад незалежної Болгарської держави залишив церкву і слов'янський обряд, з його зведенням духовних і державно-політичних текстів, без господаря. Відтак, це дало можливість «Руській землі» оволодіти цією культурою без загрози втрати власної самобутності. Оприлюднення у 1115 р. зведених редакцій літописів, складених в першому духовному центрі Східної Європи – Києво-Печерському монастирі – стало своєрідним актом демонстрації

«спільності історичної долі». Висновок О. Прицака щодо походження Русі однозначний: «Саме тоді, під час Київського періоду, з появою власної історичної самосвідомості, й почала поставати Русь як законна історична сутність» [9, с. 101].

Монополія на спадщину?

Зазначений вище виклад походження Русі є науковою точкою зору, в якій панує гегелівська традиція: коли якийсь суспільний феномен, як-от система державної влади, лише виникає, то його ще практично немає. Формування системи, а тим більше такої світ-системи, як «Руська земля» – східноєвропейський аналог стародавнього Риму чи Візантії – справді тривалий в історії період. Коли ж нині ставиться питання про відзначення тієї чи іншої конкретної дати започаткування Русі-України на державному рівні, то аргумент науковців на кшталт «з одного боку, воно нібито й так, але, з другого боку – он як» не проходить. Як правило, з урахуванням політичного тла на державному рівні адміністративно приймаються певні вольові рішення, які переслідують якусь політичну доцільність. Так було завжди, і, судячи з усього, не скоро ця традиція перерветься. У будь-якому разі, в Російській Федерації таке рішення на державному рівні було прийняте.

Вірогідно, що і в Україні на практичному рівні дискусія про походження Русі теж буде тривати на перехресті наукової думки і політичної доцільності. Що стосується 2011-2012 рр., коли ця проблема була актуальною для Росії, то на правлячому Олімпі України, судячи з усього, концепція ще не визріла, а тому й рішення на державному рівні так і не було прийняте. Суспільство відреагувало на ініціативу Росії обговоренням на рівні інформаційної хвилі у ЗМІ та появою низки наукових публікацій. Відчувалося, що політичний фактор у нинішній ситуації буде відігравати визначальну роль і це накладало відбиток на характер обговорення.

На нашу думку, варто було дотримуватися певного рівня політкоректності й наукової виваженості. Особливо під час розгляду такого сакраментального питання як визначення «старшого брата», який, мовляв, має більше повноважень на історичну спадщину Русі. Важко собі уявити дискусію між італійцями, іспанцями, французами, німцями та англійцями про те, хто з них є істинним і єдиним спадкоємцем такої світ-імперії, як Стародавній Рим. З однією маленькою поправкою – у Муссоліні з цього приводу питань не виникало. Але що взяти з лідера італійського фашизму? Ми ж, зі свого боку, мали б винести уроки історії. Бо ті, хто ставить розгляд проблеми в площину – «українською» чи «російською» була Русь, акцентуючи увагу лише на етнічній стороні цього питання, вишукуючи аргументи в контексті «землі і крові» тощо – опиняються у задалегідь програшній позиції.

Отже, виходимо з того, що Давня Русь була багатоплемінним і багатоетнічним територіально-політичним утворенням, започаткованим

торговельно-воєнізованим політичним класом, що взагалі було характерно для раннього середньовіччя. Наприклад, термін «хазари» вживався також без етнічного забарвлення як географічно-політичне поняття, а потім став означати всіх підданих хазарського царя, що входили в хазарський племінний союз. В різні періоди існування хазарської «федерації» до неї входили азовські і волзькі булгари, кавказькі і донські алани, волзькі бургаси, заволзькі гузи, кримські готи, кавказькі горці, хорезмські іранці-аорси, мадьяри-угорці, слов'яни і руси. Хазарська мова, ймовірно, була споріднена давньобулгарській – пращур нинішньої чувашської мови. Водночас, діловою мовою єврейсько-хазарських купців була слов'янська [11]. Київська Русь багато в чому стала спадкоємицею Хазарського каганату, коли, за словами О. Пріцака, «багатомовні купецькі підприємства й торговельні спільноти, а також морські кочівники, пристосували до своїх потреб політичну структуру й харизму степових імперій, щоб перетворити це на християнську слов'яномовну високу культуру, з якої й піднеслася Русь» [9, с. 101].

Водночас, приймаючи як належне пріоритетність політичних міркувань над науковими у справі визначення ювілеїв, не варто дивуватися, що аналізуючи технології «ювілейних ініціатив» у Російській Федерації проблема наукового обґрунтування визначної дати хвилювала деяких ініціаторів ювілею найменше. Як видно із повідомлень російських ЗМІ, 18 вересня 2009 р., під час ювілейних урочистостей до 1150-річчя Великого Новгороду відомий кінорежисер Н. Міхалков виступив з ініціативою відзначити 1150-річчя «утворення держави». Водночас він зазначив, що «слід прибрати в країні, оскільки ми живемо в жадливій грязюці» [12]. Ініціатива була почута нагорі і, як повідомили російські інформаційні агентства, президент Росії Д. Медведєв дійшов висновку про необхідність «відзначити у 2012 р. 1150-річчя виникнення російської держави» [13].

Однак, з ювілейними датами відразу не склалося. Великий Новгород виявився «каменем спотикання», де, як за Гоголем, з самого початку «ніяк не витанцьовувалося». Насамперед, перед вченими постала низка питань навколо відсвяткованого три роки тому 1150-річчя заснування Великого Новгороду. Ця визначна дата міста виявилася «таємницею за сімома печатками» – її мотивація навіть не була визначена на офіційному сайті. Аналітики висловили припущення, що оскільки перша згадка про прихід Рюрика датована 862 р., то для того, щоб йому «було куди прийти», ініціатори ювілею відступили на 3 роки назад і самовільно «призначили» дату заснування Новгороду 859 р. Але археологічні знахідки ХХ ст. дозволили датувати час заснування Новгороду не раніше кінця ІХ ст., тобто, декількома десятиліттями пізніше після приходу Рюрика. Наприклад, А. Кірпічніков стверджує, що саме Стара Ладога (нині сільське селище) стала першою столицею давньої держави Русь і лише пізніше столиця була перенесена в поселення поблизу нинішнього Новгороду, відомого

з літописів під скандинавською назвою Хольмгард, а нині – Рюрикове городище. Новгород тоді ще не існував» [14].

Власне, до зауважень вчених мало хто прислуховувався. Як видно зі ЗМІ, губернатор Новгородської області С. Мітін відкрив слухання доповіддю «Новгородська земля – історична колыска російської державності», апелюючи до істориків минулого (В. Татищева, М. Карамзіна, С. Соловйова, В. Ключевського й М. Погодіна), котрі «вважали 862 р. датою зародження русской державності». До того ж, зазначив губернатор, ще у ХІХ ст. ця дата мала глибоку повагу з боку російської громадськості й влади: «Зокрема, указом імператора Ніколая І 862 року було надано статус «первісної події російської державності». Указ взяли до виконання Міністерство народної освіти і декілька поколінь росіян з дитинства засвоїли літописну версію утворення своєї держави» [15]. Тобто, губернатор висловив тезу про те, що сто років тому був історичний прецедент, а тому ніхто традиції змінювати не буде. Що могли зауважити нинішні історики проти такої аргументації?

Як підсумок – «процес пішов». На початку 2011 р. лідер ЛДПР В. Жіріновській виступив з ініціативою зробити Великий Новгород центром святкування 1150-річчя Росії. В російських ЗМІ з'явилася інформація, що основними центрами святкування у 2012 р. будуть Москва, Київ і Великий Новгород. Крім цих трьох міст, де мали відбутися головні заходи, повинні ще взяти участь Ізборськ (Псковська область), Білоозеро (Вологодська область) і Ростов Великий (Ярославська область). Три роки перед тим на святкування 1150-річчя Великого Новгорода урядом Росії було виділено фінансування обсягом 5 млрд. рублів. На сумі коштів, виділених на ювілей 1150-річчя зародження російської державності, у ЗМІ увага не акцентувалася [16].

Залучення Києва

Водночас постала проблема залучення до святкових урочистостей України. Зрозуміло, що ініціатива мала виходити нібито від громадськості. Як наслідок, в Україні було відмобілізовано контрагентів, які, судячи з усього, спеціалізуються на пропаганді ідей «русского мира»: Європейський інститут політичної культури (Київ), Інформаційне агентство «ІнфоРос», Інформаційне агентство «РБК-Україна», Інститут русского зарубіжжя (Москва) і портал Forum-ua.com. Як повідомлялось у ЗМІ, 12 листопада 2010 р. вони організували громадські слухання, на які було запрошено представників української влади й опозиції, вчених, експертів й журналістів. Хто із запрошених був присутнім – невідомо, тому що в Інтернеті було представлено виступи двох-трьох учасників з розумуваннями на тему: «Ось я народився в Україні, чи в Білорусі, але працюю нині в Москві, а тому мені важко ідентифікувати себе – ким же я насправді є».

Втім, ідеологію вищезазначених зборів озвучив директор Інституту русского зарубіжжя С. Пантелеєв. У короткому викладі її можна звести до низки тез:

вихідці з України завжди традиційно були «імперіобудівничим» елементом в Російській імперії і Радянському Союзі; провідні російські геополітичні концепції, зокрема «євразійство», створені здебільшого етнічними українцями (П. Савицький, П. Сувчинський, Г. Вернадський та ін.); нині Україна теж могла б виступити в якості «пов'язуючого елемента» у налаштуванні російсько-білоруських відносин. В такий спосіб було сформовано й соціальний запит на Україну. Наголошувалась історична, духовна й культурна роль Києва як традиційного центру «руського мира». Посилаючись на концепцію Патріарха Московського і всія Русі Кирила (Гундяєва), С. Пантелєєв висловив переконання в тому, що в російському суспільстві є попит на інтеграційні ініціативи з боку Києва, які відповідали б його статусу «матери городов русских» та «колыбели русского православия». У підсумку С. Пантелєєв виступив з ініціативою скликання Громадянського форуму України, Росії та Білорусі «як інструменту громадської дипломатії, що сприяв би гармонізації відносин між нашими державами» [17].

Акцентуючи на тому, що нині в Україні нібито поступово розсіюються євроілюзії, учасники цих громадських слухань закликали «керівництво України, її зовнішньополітичне відомство оперативно й прагматично створити довгостроковий, вигідний і патріотичний, що виходить з глибинних інтересів українського суспільства, стратегічний, геополітичний східний проект. Насамперед – на розвиток відносин з Російською Федерацією й Білоруссю» [18].

Нового етапу це зібрання набуло 21 квітня 2011 р. у Москві в Центральному домі журналіста, де відбувся міжнародний круглий стіл, «присвячений проблемам підготовки святкування у 2012 р. 1150-річчя утворення Давньоруської держави». Своєрідним був і контингент цього зібрання – «громадські діячі, вчені, представники офіційних структур трьох країн, які спеціалізуються на роботі із співвітчизниками». Характер і настроїв виступів визначив знову-таки С. Пантелєєв, який повторив усі тези, озвучені у Києві. З урахуванням ювілейного моменту 1150-річчя, він дещо змінив суспільно-політичний акцент виступу у бік його нібито наукової складової: «Тут є аспект історичний і суспільний. До того ж перший – визначальний». Зміст цього «наукового аспекту», за словами наукового експерта зібрання з Інституту слов'янознавства О. Неменського, полягає в тому, що «історично ми є учасниками єдиного державного проекту і єдиної країни. Ми усі разом і є Русь. Таким є наш легендарний першопочаток, записаний у Києві, що не втратив своєї актуальності й нині. Ця дата – паросток нашої самосвідомості» [19].

Резолюція круглого столу теж не відзначалася оригінальністю: учасники «закликали президентів України і Білорусі підтримати ідею проведення урочистих заходів у всіх країнах-спадкоємицях Давньоруської держави».

Ініціатори цієї ідеї звернулися також до глав держав Росії, України і Білорусі з пропозицією провести неформальний саміт, присвячений ювілею. Зазначалося, що планується розробка міжнародної громадської програми святкових урочистостей, а також формування відповідної координаційної ради. Особливість круглого столу полягала в заяві, що «цей захід – перший щабель з реалізації ще однієї масштабної ідеї: створення Громадянського форуму Росії, України і Білорусі». Питання про те, хто та з яких джерел буде фінансувати усі ці форуми й програми, знову ж таки замовчувалося [20].

Ідеологи «русского мира» не приховували своєї стратегічної спрямованості різноманітних ювілейних урочистостей: «Давня Русь може стати новим інтеграційним центром, що об'єднує не лише слов'янські землі й народи, але й сусідів, як це не раз було в період Російської імперії й СРСР» [21]. В плані тактичному вони рекомендують «розкручувати» стосовно України й Білорусі ідею про спільний культурний простір, який, мовляв, уже існує де-факто, а згодом може стати й спільним інформаційним простором. Головне – добитися взаємодії з профільними парламентськими комітетами східнослов'янських країн й проведення неформального саміту трьох глав держав.

Участь у ювілеї 1150-річчя зародження російської державності розглядалась певними колами України під прикриттям 1150-річчя заснування Київської Митрополії і першого хрещення Русі за часів князя Аскольда. З цього приводу у Верховній Раді України було зареєстровано проект постанови (№ 9597) про святкування у 2012 р. ювілею на державному рівні. Про святкування заявили православні ієрархи, як Московського Патріархату, так і Київського. Мало кого хвилювало, що достеменних свідчень такого хрещення немає, а сучасна історична наука відносить дату заснування Київської Митрополії до часів уведення християнства в Київській Русі Володимиром Святославовичем лише в 988 р. У обґрунтуваннях церковних діячів досить нечітко говорилося, що «у 860-х рр., тобто близько 1150 років тому, відбулося хрещення князя Аскольда й частки русів, а також створення для Русі окремої митрополії». Це розпливчате «близько», або ще «862 р. – найбільш вірогідна дата» стало відправним моментом ювілею митрополії у 2012 р., тобто, під час святкування 1150-річчя зародження російської державності [22].

Крапки над «і»

Ці громадські ініціативи створювали лише віддалене тло для події дійсно вагової для російського суспільства. 22 червня 2011 р. в старовинному місті Володимирі президент Російської Федерації Д. Медведєв провів спільне засідання президіумів Ради з культури й мистецтва і Ради з науки, технологій і освіти. Воно було присвячене підготовці до святкування 1150-річчя зародження російської державності відповідно до Указу № 267. Варто зазначити, цією новою редакцією було засвідчено, що впродовж 2009-2011 рр. відбулася еволюція в оцінці російською владою ювілейної дати: мова йшла не про

«утворення», і не про «виникнення», а про «зародження» російської державності. В цьому можна вбачати певний зсув у суспільній свідомості Росії, тому що термін «зародження» можна трактувати досить широко, а при бажанні, навіть, знайти раціональне зерно.

Д. Медведєв зазначив, що «наука має право дотримуватися абсолютно різних, діаметрально протилежних поглядів на різні події». Інша справа, зазначав президент, викладання історії в школі й університетах, де виникає проблема пошуку, так званих, консенсусних поглядів «для того, щоб наші молоді громадяни отримали деякі загальні уявлення про те, як відбувалося формування нашої країни» [23]. Дійсно, ці судження, озвучені Д. Медведєвим, є справедливими й загальноприйнятними у всьому цивілізованому світі, оскільки виховання майбутнього громадянина є завданням не лише науки і освіти, але й політичного істеблїшменту тієї чи іншої держави, що й видно із виступу Д. Медведєва. Врешті-решт, наука й освіта фінансуються державою, а отже, зазначає президент Росії, «у нас нині є унікальна ситуація, коли ми здатні і цей ювілей відсвяткувати належним чином, і водночас дати поштовх до розвитку історичної науки, археології й цілого комплексу інших наук, які пов'язані з історією нашої держави. *Але, в остаточному підсумку, це робиться для того, щоб ми отримали додаткові можливості для розвитку нашої держави*» (курсив наш. – В.Т.) [23].

Таким чином, без будь-якої упередженості й низькопоклонства варто визнати, що це був виступ державного діяча, який відстоює інтереси своєї держави в контексті викликів часу, на які Росія шукала відповідь з урахуванням реального співвідношення сил всередині країни, а також глобальних тенденцій у світі. А тому, як нам видається, українці могли взяти до уваги позицію президента Росії. Наприклад, коли він підписував цей Указ, то, за його словами, довго думав: «слід його підписувати, не слід його підписувати, – і все ж міркування на користь святкування цього символічного ювілею російської державності переважили, тому що це має значення *не тільки і не стільки наукове, можливо нині, скільки абсолютно практичне. А смисл очевидний: консолідація нашої країни, нашого народу з метою подальшого розвитку нашої великої і дуже складної держави*» (курсив наш. – В.Т.) [23].

Інша справа – інтереси України, які Д. Медведєв абсолютно не зобов'язаний був відстоювати, про що він дипломатично виклав у своєму виступі: «Тепер з приводу наших друзів на Україні, в Білорусі... Звичайно, ми зацікавлені в тому, щоб вони з нами все це відсвяткували. Але ми люди досить розумні й гнучкі. Указ, який я підписав, наголошую, це російський указ, а не український. Я – Президент Російської Федерації, а не України. Він називається «святкування 1150-річчя зародження російської державності», тому що він поширюється на територію Російської Федерації. Звичайно, ми можемо розглядати цю подію як центральну ланку виникнення російської державності

(в оригіналі – «русской государственности»), тому що ми розуміємо, що це були за події. І в цьому сенсі така інтерпретація абсолютно не суперечить смислу цього документа. Будь-ласка, якщо наші українські друзі в цьому плані готові бути співучасниками в цих процесах, я буду дуже радий. Природно, на своєму рівні обов'язково підніму це питання у взаємовідносинах з Україною і Білорусією» [23].

Аналізуючи цю тезу президента РФ, видно складність для українців щодо однозначного сприйняття позиції російської сторони. Вона полягає в тому, що в сучасних російських текстах відсутнє давнє написання «русская», як це характерно для XI ст., чи ж написання «руская», як це було заведено в XV ст., але проте широко застосовується «русская», коли не зовсім зрозуміло, про що йдеться – про «русских» як «великоросів», чи то про «россиян» як громадян Росії, або, врешті-решт, про населення давньої Русі. Так і у виступі Д. Медведева – одночасно фігурує то «российская государственность», то «русская государственность».

Не стало снаги у деяких представників української сторони позбутися психології «меншого брата» й позиції «малоросійства». Вони тут же скористалися 1150-річним ювілеєм як нагодою поклонитися «старшому братові», бо, як писав у свій час В. Ленін, «обрусевшие инородцы всегда пересаливают по части истинно русского настроения». Так, 12 вересня 2012 р. у Києві відбулася конференція під назвою: «1150-летие образования Древнерусского государства: история и современность». Звернімо увагу, коли президент РФ Д. Медведев говорив лише про «зародження», київські учасники конференції взяли стверджувати про «утворення», і звісно ж не «Давньоруської» (від слова Русь), а «Давньорусского» (від слова Россия). У виступі раніше цитованого нами С. Пантелеєва позиція ще більш уточнюється: «возрождается традиция отмечать юбилей русской государственности». Тобто, в Києві відбувається захід, де відбувається дійство хвалебне дійство на честь 1150-річчя російської державності, під час якого неподільна спадщина Давньої Русі «приватизується» Росією. Як до цього ставитися? Якщо не з позиції «політичної відповідальності» (К. Ясперс), то хоча б з погляду «моральної відповідальності»? [24]

Після київського «розігріву» ювілейні урочистості відбулися 21-23 вересня у Великому Новгороді. День відкриття був належно умотивованим: в цей день 150 років тому царем Олександром II було відкрито пам'ятник «Тисячоліття Росії», в цей день відбулася й битва на Куликовому полі у 1380 р., а також ця дата вважається «Днем русского единения». Як зазначалося у російських ЗМІ, участь в урочистостях взяли члени Міжнародного комітету «Всемирный день русского единения», Центр національної слави, Фонд Андрія Первозванного, російські та зарубіжні діячі науки та громадських організацій.

Почавшись з божественної літургії, день закінчився театралізованою виставою з історії російської держави. На завершення відбулася урочиста церемонія відкриття пам'ятного знака становлення російської державності «Княжого каменя» в новгородському музеї-заповіднику «Рюрикове городище». До ювілейних урочистостей Російським інститутом стратегічних досліджень було підготовлено кінофільм «1150 років протистояння Росії й Заходу». Цей останній захід демонстрував перехід Росії до нагнітання психології «холодної війни».

Торжество презентизму

Виникає закономірне питання: звідки цей підвищений попит на різноманітні ювілеї й торжества, які часто ставлять істориків у таке становище? На це запитання намагається дати відповідь французький дослідник Ф. Артог. Він звертає увагу на те, що на фоні глобалізації, формування «світової економіки» і, одночасно, зростаючих загроз втратити «світовий культурний набуток», стався справжній сплеск загального захоплення всім, що пов'язано з пам'яттю про минуле. Ці суспільні потрясіння й кризи останнього часу загострили бажання поновити порушений «зв'язок часів» [25].

Однак, меморіальний сплеск кінця ХХ – початку ХХІ ст. зовсім не є свідченням того, що суспільство стало прискіпливіше вдивлятися у власне історичне минуле. Навпаки, на думку Ф. Артога, захоплення історичною пам'яттю стало проявом справжнього диктату сучасності. В дійсності відбувається остаточне витіснення з порядку денного двох типів мислення: 1. того, що перевіряє сучасне минулим; 2. того, що перевіряє сучасне майбутнім. Із цього відправного моменту день нинішній у боротьбі за уми людей намагається самоствердитися, більше того – поставити собі на службу і минуле, і майбутнє. Ця позиція впливає з того, що сучасне має самостійно ідентифікувати себе незалежно ні від свого минулого, ані від очікуваного майбутнього, як це було донині. Більше того, вважають адепти презентизму, сучасне покликане цілеспрямовано детермінувати як минуле (що ми маємо згадувати й берегти, а що забути), так і майбутнє (що ми будемо і яку долю прокладаємо людству). У підсумку – сучасне бере на себе відповідальність і за минуле, і за майбутнє. І тут є певне раціональне зерно: національна свідомість, згідно Е. Ренану, це не лише те, що спільно пригадується, але й те, що спільно маємо забути.

Але тут приховується і своєрідна пастка: якщо, за твердженням німецького дослідника Р. Козелека, динаміка історичного часу створюється напругою, яка виникає між пластом набутого досвіду і горизонтом очікувань [26], то презентизм навпаки – самостійно формує для себе комфортне минуле і визначає собі таке ж комфортне майбутнє, а в підсумку втрачає реальне відчуття виклику часу і, як наслідок, формулює таку ж неадекватну відповідь на неадекватне

розуміння виклику часу. З таким відчуттям часу суспільство може певний час комфортно існувати, якщо для цього накопичені необхідні ресурси, але таке суспільство втрачає життєву енергію – той же потенціал напруги між минулим досвідом і горизонтом устремлінь. Рано чи пізно в такому суспільстві може запанувати така психологія: «Після нас – хоч потоп».

Але сталося те, що сталося і це стосується не лише Росії й України з усіма їхніми ювілейними клопотами. Слід констатувати: в останній третині ХХ ст. в європейській історичній свідомості запанував презентизм – суспільство підносить до рівня культу саму сучасність. Звісно, все нове є забутим старим. Так і ідеї презентизму мають свої витoki в минулому – до попередників презентизму можна віднести античних епікурейців і стоїків. Можна при нагоді згадати й відому фразу В. Гете із твору «Фауст» – «Зупинись миттєвосте!». Та й у філософів екзистенціалістів є достатньо елементів презентизму. Але у презентизму кінця ХХ – початку ХХІ ст. є свій оригінальний профіль. У його основі лежить розчарування у всіх ілюзіях й ідеалах: там, де не залишається віри в революційну ідею, ні в соціалістичне суспільство, ні в національну державу, ні в краще майбуття – найбільшу цінність набувають лише багатство, комфорт і зваблива мінливість відчуттів. Ф. Артог перераховує найбільш різноманітні види виявлення цього «побутового» презентизму: від світосприйняття безробітного (водночас і безтурботного) клошара до споглядальної філософії заможного туриста; від косметичних препаратів проти ожиріння й старіння – до найсучасніших інформаційних технологій.

Варто зазначити те, що сучасне у процесі свого «самообожнювання» веде себе вкрай агресивно: йому вже недостатньо бути просто сучасним, воно прагне заручитися місцем в історії, увіковічити себе в ній. Політичні діячі свідомо вибудовують свою біографію у вигляді відшукування послідовних кроків на шляху своїх «історичних» діянь, а також у виявленні підвищеного інтересу до власного родоvodu (йдуть активні архівні пошуки генеалогії).

Масово наймаються соціологи й політтехнологи, які вибудовують імідж свого патрона посиленнями на всі можливі соціологічні опитування за певний період. Різноманітні ювілейні урочистості – чи то комерційної фірми, чи то навчального закладу, чи якоїсь установи – стають ключовим моментом створення іміджу і бренду інституції. Що вже говорити про різноманітні державні торжества – з їх феєрверками і бравурними парадми, за допомогою яких представники правлячих верств, що сповідують презентизм, намагаються освятити власну сучасну ідентичність.

В зоряний час презентизму «пам'ять» набуває все більшої питомої ваги, відтісняючи історію-науку на другий план. Вивчення колективної пам'яті того чи іншого регіону чи то якоїсь соціальної страти презентизм намагається піднести до рівня аналога «історії ментальностей». Пам'ять, що слугує презентизму, стає способом усвідомлення й розповсюдження серед широкої громадськості свого містечкового розуміння духу сучасності. Різноманітні

історичні місця й регіональні герої конструюються і постійно реконструюються відповідно до поточної кон'юнктури, яка викликає найрізноманітніші, часом травматичні, реакції з боку інших сегментів суспільства. На догоду правлячому класу переписуються національні історії, формуються різноманітні національні символи, масово продукуються «національні герої», котрі мають увіковічнити сучасний фрагмент з життя країни і надати йому статусу воїстину історичного етапу, з належною величчю й почесами.

За таких умов історик втрачає низку функцій, які були йому притаманні в минулому. Він перестає бути своєрідним «оголеним нервом», який намагається намацати і відгадати в минулому поки що невиразні риси майбутнього, перестає бути посередником між минулим і майбутнім. Місце історика займає політтехнолог, який удостоюється права посередництва між сучасниками, відводячи їм (з їх же дозволу) те чи інше місце в сучасній суспільній ієрархії. Цей політтехнолог вибирає одночасно в минулому лиш те, що відповідає історичній пам'яті державних мужів дня нинішнього, одночасно нехтуючи тим, що для розуміння його вельможних сучасників втратило вагу і не є актуальним, з їхнього погляду, для суспільного інтересу. У підсумку адепти національної пам'яті і їхні соратники розповідають про те, що державні мужі хочуть пам'ятати, і в жодному разі не про те, про що вони намагаються забути.

Така заземлена й скорочена, навіть, травмована, історична пам'ять через зазначені обставини перетворюється в короткий термін у вільну метаісторію, оскільки, в поєдинку між пам'яттю й історією перевага стала віддаватися пам'яті. До того ж, громадській думці стало нав'язуватися положення, що саме таке «відфільтроване» розуміння історії є в дійсності реалізацією ідеї «відповідальності перед пам'яттю поколінь».

Що святкуємо?

За усталеною традицією, успіх святкування будь-якого ювілею, про дату якого домовляються (і це стало нормою), залежить від його змістовного наповнення. Завжди на першому місці має стояти питання: яке надзавдання ми ставимо, і якого кінцевого результату очікуємо? З погляду України, як нам видається, це надзавдання на рівні громадськості було сформульовано Л. Івшиною у передмові до книги «Сила м'якого знаку»: «піднятися до рівня власної історії!». Водночас, було б не зайвим у власній історії вичленити домінуючу ланку, яка в контексті початку третього тисячоліття стала б першорядною. *Як нам видається, це могла б бути формула «Русь-Україна як світ-система», насамперед як система влади і відповідної їй моральної та соціонормативної культури.* А вже потім, через цю призму можна було б аналізувати й поступ української історії.

Історія України є нібито своєрідною ілюстрацією складності й неоднозначності вияву основного соціокультурного закону – визначення міри у

процесі об'єднання цивілізаційної специфіки культури і соціальної практики. Основна діалектична суперечність, яка була закладена в генофонді українського народу, що формувався після розпаду Русі, полягала в тому, що успадкована переважно східна, греко-візантійська релігійна й культурна традиція через вплив історичних обставин мала б віднайти адекватну відповідь на виклик з боку суспільно-політичної системи Заходу.

1000 років тому хрещення Русі в Києві мало свої особливості. Кирило й Мефодій ще на час свого перебування у Великій Моравії намагалися відстояти право слов'янської спільноти на самостійність, на право пошуку свого шляху між римським і візантійським впливами [27]. Розкол церков, який уже тоді намічався, вони намагалися вирішити шляхом повернення до істин раннього християнства. Євангелізм Київського християнства був зорієнтований на традицію апостола Павла, що утверджувала єдність і рівність у Христі усіх людей. Ця версія християнства закладала передумови ідеї «вільної особистості», інтерес до внутрішнього світу людини, його душі, пошуку Бога, мучеництва й співчуття. Новий Заповіт був джерелом першооснов вільної особистості в ментальності народу [28].

Врешті-решт, магістральний напрям соціонормативної культури українського народу формувався в традиції раннього східного християнства, апелюючи до рівності й нестяжательства. А взаємодія двох протилежних тенденцій – східної культурної спадщини, з одного боку, й інноваційних раціоналістичних впливів західних соціальних відносин, з іншого – підштовхували українців до синтезу Сходу і Заходу, робили Україну ініціатором об'єднувальних традицій. Але, на превеликий жаль, результати виявилися драматичними. Україна, розміщена між світами грецько-візантійської і західної римської культури і будучи законним членом їх обох, намагалася впродовж своєї історії об'єднати ці дві традиції в одну живу синтетичну модель. Вона наближалася до цього синтезу у великі епохи своєї історії, однак, всупереч багатьом можливостям і частковим успіхам, спроби остаточного синтезу звелись до невдачі. Україна не зуміла повністю виконати цю місію й упала під гнітом надзвичайного зовнішнього тиску і внутрішніх протиріч.

XX ст. знову поставило Україну перед завданням самовизначення. Його вирішення М. Грушевський вбачав на шляху синтезу історичного досвіду, набутого українським народом і в княжий період (до Люблінської унії 1569 р.) і за часів Гетьманщини (від Хмельниччини до 1764 р.). Однак, визвольний рух 1917-1921 рр. засвідчив недостатній державницький потенціал селянства, яке складало до 90% українського населення в цілому. Вирішення проблеми синтезу, а значить і появи новітньої України, знову відкладалося до часів виникнення нових геополітичних умов і нарощування нових рушійних сил.

Теоретик українського державного будівництва В. Липинський поставив завдання на майбутнє в принципово нове русло: замість сприйняття українців

як етносу, він закликав формувати українство як громадянське суспільство, здатне синтезувати досвід Сходу і Заходу. На цьому шляху, писав В. Липинський, «основною відміною України від Москви являється не мова, не племя, не віра..., а інший, утворений віками політичний устрій, інший... метод організації правлячої страти, інші взаємовідносини верхів і низів, держави і громадянства – тих, хто управляє, стосовно тих, ким правлять» [29, с. XXV].

Ці відмітні й відмінні риси росіян і українців «заводії» «триединого русского народа» намагаються впритул не бачити, розмахуючи жупелом «мазепинщини» – як ніби прояву сепаратизму, радикального націоналізму, а то й расизму. І це надзвичайно прикро для нашої сучасності, яка створює попит на подібних ідеологів, котрі вносять чвари і незгоди як між Росією і Україною, так і в саме українське суспільство. Як наголошує провідний теоретик із цього питання К. Леві-Стросс, завдяки навішуванню налічок расизму «в умах людей відбулася плутаниця понять расизму і антирасизму». І далі пояснює: «Будь-яка культура розвивається завдяки обміну з іншими культурам. Але необхідно, щоб кожна культура здійснювала певний спротив, бо в протилежному випадку вона дуже швидко втратить те, що притаманне лише їй». На думку науковця, «ця ситуація існувала практично в усі часи. Це норма людської поведінки. І називаючи це расизмом, ми ризикуємо розпалити ворожнечу, тому що більшість пересічних людей скаже так: ну, якщо це расизм, значить – я расист» [30].

Таким чином, цей «певний спротив» у сфері культури по К. Леві-Строссу і є тим самим бар'єром, який одним українцям важко, а іншим – зовсім неможливо було подолати у випадку пропонованої Росією участі щодо проведення спільних ювілейних урочистостей з приводу оголошеного керівниками РФ 1150-річчя зародження російської державності.

Точки зіткнення

В першому варіанті цієї статті, опублікованому в російському журналі (Политическая концептология. – 2012. – № 2. – Ростов-на-Дону. – С. 160-180.) напередодні відзначення ювілею в Росії, ми застерігали: «І якщо, не приведи Господь, під час ювілейних урочистостей застріляють певних політичних сил підуть на взаємні звинувачення в расизмі чи радикальному націоналізмі, то це буде щось на грані злочину проти людяності».

На жаль, сталося гірше – після гучного святкування ювілею у 2012 р., Росія вдалася до акту агресії проти України. У лютому-березні 2014 р. відбулося збройне захоплення й воєнна окупація Росією невід'ємної частини України – Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Друга фаза збройної агресії Російської Федерації проти України розпочалася у квітні 2014 р. Тоді контрольовані, керовані та фінансовані спецслужбами Російської Федерації збройні формування проголосили створення Донецької народної республіки

(7 квітня 2014 р.) і Луганської народної республіки (27 квітня 2014 р.). І регулярні збройні формування, задіяні Російською Федерацією в агресивній війні проти України, систематично підживлювалися російськими найманцями із звільнених у запас військовослужбовців ЗС РФ. Наприкінці серпня 2014 р. війна Росії увійшла у третю фазу – безпосереднє воєнне вторгнення на материкову Україну із застосуванням своїх регулярних збройних сил.

Це вторгнення в Україну супроводжувалося небувалим ідеологічним прикриттям про те, що нібито до влади в Україні прийшли «націоналісти» і «фашисти». Коли офіційний Київ, за твердженням сепаратистів, використовує армію для «каральних акцій» проти свого власного народу, що нібито здійснив своє волевиявлення й проголосив «свої» республіки на Донбасі. Росія ж, мовляв, стоїть на захисті традиційних цінностей, започаткованих за часів Давньої Русі – православ'я, народності й соборності. В цій системі традиційних цінностей Москви українці не є окремим народом, а лише складовою частиною «триєдиного русского народу» у складі великоросів, малоросів та білоросів, а територія України є лише «задвірками» російської державності. До такого результату привели, врешті-решт, ідеологічні кампанії на кшталт 1150-річчя російської державності, котру в імперських межах намагається відродити Росія нині.

Щоб уникнути необхідності аналізувати російські упередження (це проблема окремого дослідження), варто надати слово відомому російському публіцисту, поету і російському націоналісту О. Шіропаєву (до речі, до поняття націоналізм ставимося без будь-якого упередження, як однієї із течій суспільної думки). Він пише: «Все-таки у ставленні росіян до українців, до України таїться щось ключове, доленосне для нас, росіян. Для українців Росія теж значуща, але тільки як точка відштовхування, що допомагає усвідомленню своєї, української, однаковості. Для росіян же Україна, навпаки, точка постійного тяжіння, ревнивої уваги, об'єкт поглинання як чогось «споконвічно свого» і переробки за власним зразком і подобою. Ніщо так не дратує росіян, як очевидні відмінності з українцями в мові, менталітеті, культурі, історичному досвіді. Якщо росіяни і визнають ці відмінності, то лише на рівні відмінностей, скажімо, між Володимирщиною і Рязанщиною, але ніяк не на рівні відносин двох різних народів... Треба сказати, що на словах росіяни завжди готові визнати, що українці – народ, але зверніть увагу! – «братський» народ. За цією лукавою формулою криється тверде переконання, що ми – росіяни і українці – ОДИН народ, покликаний жити в одній державі зі столицею в Москві». За А. Шіропаєвим, говорячи про «братський український народ», більшість росіян сприймає українську мову й українство як прикре історичне непорозуміння, історичний вивих, що виник внаслідок шкідливого впливу католицької Литви та Польщі: «І при цьому росіяни не задаються питанням: а може, вивихом-то є вони самі?» [31].

Однак, тішить та обстава, що нове ставлення до України формується нині в середовищі російської демократичної інтелігенції, хоча й цей процес відбувається неоднозначно. Прикладом тому можуть бути публікації ельцинських часів, коли такі авторитетні російські історики як Ю. Пивоваров і А. Фурсов відстоювали проєвропейську альтернативу розвитку Росії. Потім їх шляхи розійшлися і на нині цю позицію продовжує відстоювати лише академік РАН Ю. Пивоваров. Але тим не менше, в ті часи ці автори суголосно писали (для посилення адекватності тексту передаємо цитування цих авторів російською мовою): «Надо заглянуть поглубже в Историю – в киевские времена, помня при этом, однако, что «киевская модель» не просто отличалась от «московской модели», но во многих отношениях была ее антиподом, и что не Москва, а Литва (Великое Княжество Литовское, Руськое и Жемайтійское. – В.Т.) – реальный «модельный» наследник Киевской Руси» [32, с. 16].

Не відмовляючись від «київської спадщини» (і вони праві, тому що Русь була своєрідним цивілізаційним Всесвітом у всій Східній Європі, який, крім київського «ядра» мав ще й величезну «зовнішню Русь»), зазначені російські автори визначають для себе, що все, «что мы называем Русской Системой, стало возникать в ордынскую эпоху (этот термин представляется нам более адекватным, чем «удельная эпоха»), при «белокостных» («цаган ясун») ордынских царях... Историческим «мигом-вечностью» рождения Русской Системы стала Великая Самодержавная Революция (1517/1565-1649 гг.), в ходе которой в форме самодержавия окончательно сформировался-выковался тот субъект – Русская Власть, который мог создавать, конструировать, высекать, полагать, специализировать (от «space» – пространство) некую систему» [32, с. 16].

На подальшу перспективу зростання української національної ідентичності, коли ми врешті-решт з'ясуємо для себе всю повноту сутності терміну «Русь-Україна» і будемо відзначати якусь ювілейну дату, то, очевидно, нам було б доцільно врахувати трактування Ю. Пивоваровим і А. Фурсовим стосовно тих характерних рис «Руської Системи» київського періоду, які і для сучасної України залишаються значущими. Насамперед, йдеться про те, що тогочасна Русь була суспільством європейським і полісуб'єктним. Європейський тип суспільного розвитку відзначається від інших тим, що заснований не лише на фіксації суб'єктності суспільства, але і самого суб'єкта в суспільстві. Прийняття християнства стало не лише величезною духовною, але і соціальною революцією. Воно створило соціальну модель індивідуального суб'єкта, де було поєднано індивіда фізичного й індивіда соціального.

Християнське суспільство є полісуб'єктним як соціальний тип: історичними суб'єктами в ньому стають (і визнаються) окремі індивіди, групи, корпорації, інституції й держава. Так чи інакше, в контексті владних відносин різні князівства Русі були «соціальні чотирикутники» з кутами: «князь», «боярство»,

«віче», «церква». Зрозуміло, що в різних землях Русі домінували різні «кути». Але навіть там, де пануючим «кутом» був князівський, навіть там, де у князя історично була найліпша позиція стосовно інших «кутів», де не «суспільство» закликала князя, а князівська влада через низку причин вибудовувала суспільство (Північно-Східна Русь), ця влада не мала у своєму розпорядженні такого обсягу насилля, щоб стати одноосібною і якісно змінити співвідношення сил, «кутів» у чотирикутнику, не кажучи вже про те, щоб зламати його, а тим більше позбавити «кути» суб'єктності.

Аргументація Ю. Півоварова й А. Фурсова така: «Когда Андрей Юрьевич Боголюбский, решив действовать по принципу «власть первична», «власть всё», попытался подмять под себя бояр и церковь, стать первым в русских историях (а ретроспективно и в Русской Истории) единодержцем и превратить «четырёхугольник» власти в сингулярную точку Власти, из которой возникает все остальное, его отправили на тот свет» [32, с. 19]. Тоді особисті прагнення князя ще не стали домінуючими – не було у влади сил для здійснення тотального насилля, адже їй протистояв озброєний народ. Русич-простолудин домонгольських часів часто був не лише озброєним, але й знав, що за ним стоїть віче.

Те, що сталось з демократичними традиціями Русі згодом, це вже інша тема дослідження. Історія того чи іншого суспільства є відкритою системою, а її розвиток не є фатально приреченим – завжди є альтернативи, не кажучи вже про гру випадку. Історичний процес можна було б визнати містичним, якщо б із нього виключити випадковість, писав К. Маркс й він був правий. Це положення особливо важливе нині, коли ми перебуваємо у стані вибору – чи то традиції демократичної системи влади, чи то самодержавної – і цей вибір залежить від кожного з нас. Саме цю думку, насамперед, мали б донести до громадськості організатори урочистостей, якщо б справа дійшла до ухвалення офіційного рішення щодо якогось ювілею Русі-України.

Однак, як нам видається, на день нинішній в Україні ще відсутній необхідний суспільний консенсус на предмет проголошення того чи іншого ювілею української державності. Та й сама держава ще не в тому стані, щоб викликати в громадськості необхідний для ювілейних урочистостей рівень пієтету. Що безумовно могло б згуртувати Україну, то це утвердження на практиці високого рівня соціальної справедливості й рівності всіх людей перед законом, до якого закликав нас Тарас Шевченко. Його 200-літній ювілей співпав із Євромайданом, що було знаменно й зобов'язуюче. То чи ж спроможні ми дорівнятися його непозбутній тузі:

Чи буде суд! Чи буде кара!
Царям, царятам на землі?
Чи буде правда меж людьми?
Повинна быть, бо сонце стане
І оскверненну землю спалить.

Список використаних джерел та літератури

1. Указ Президента Российской Федерации от 3 марта 2011 г. № 267. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rg.ru/printable/2011/03/05/gos1150-dok.html>
2. Медведев велел праздновать 1150-летие российского государства. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fed.sibnovosti.ru/articles/139057-medvedev-vel-el-prazdnovat>
3. BBC Russian-Россия-1150-летие российского государства... – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/russian/russia/2011/03/110307_russia_gyurik...
4. Когда праздновать 1150-летие Русского государства? Когда праздновать 1150-летие Русского государства? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsland.ru/news/detail/id/604489/>
5. Лосев І. Росія готується до «1150-річчя російської держави». Хто в Україні відповідь на цей виклик? / І. Лосев // «День». – 2011. – №132-133. – 29 липня.
6. «Ця книжка – стратегічного значення» // «День». – 2011. – № 170-171. – 23-24 вересня.
7. Сила м'якого знака, або Повернення Руської правди / Ред. Л. Івшина. – К.: Вид-во ПрАТ «Українська прес-група», 2011. – 800 с.
8. Валлерстайн І. Миросистемний аналіз: вступ / І. Валлерстайн. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2006. – 247 с.
9. Прицак О. Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг) / О. Прицак. – К.: «Обереги», 1997. – 1073 с.
10. Клейн Л. Антиномизм как диагноз / Л. Клейн. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://polit.ru/article/2010/12/03/klejn_ftinormanism/print/
11. Хазария. Электронная еврейская энциклопедия. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eleven.co.il/article/14401>
12. Медведев призвал отметить 1150-летие России. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsland.ru/news/detail/id/412647/>
13. Медведев предложил отметить 1150-летие возникновения российского государства. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsinfo.ru/news/2009-09-18/medvedev/722293/?mod>
14. В стране новый суперпроект – «1150-летие России». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dp.ru/f/2010/07/27/V-strane-novij-superproekt/>
15. Форум умных людей. Новгородский губернатор: 1150-летие... – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forum.nov.ru/lofiversion/index.php?t284667.html>
16. Новгородские власти ждут приказа о праздновании 1150-летия России. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forum.nov.ru/lofiversion/index.php?t278240.html>
17. Пантелеев Сергей: России, Украине и Белоруссии нужен Гражданский форум. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.russkie.org/index.php?module=printnews&id=19893>
18. Конец евроиллюзий: нужен ли Гражданский Форум Украины. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://frazua.com/analytics/13.11.10/103445.html>
19. Совет по подготовке празднования 1150-летия образования. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://russkg.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=11
20. Единая Одесса. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.edinaya-odessa.org/publ/print:page,1,28858-obshhestve>
21. Шестаков В. 1150 лет Древней Руси, или Очередная попытка исторически объединить Россию, Украину и Беларусь / В. Шестаков. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.frazua.com/print/28.04.115162/.html>
22. В УПЦ КП отметят 1150-летие учреждения Киевской Митрополии и Крещения Руси во времена Аскольда. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/article-print.php?id=45936&name=uoc_kr&lang=ru&K вопросу о начале русской иерархии, к

- 1150-летию основания Киевской Митрополии. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.religion.sn.ua/main/history/print^page,1,14789-k-voprosu>
23. Президент России. Официальный сайт. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://state.kremlin.ru/news/12075/print>
24. Участники конференции «1150-летие образования Древнерусского государства» высказались за единство братских восточнославянских народов. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ruskline.ru/news_rl/2012/09/15/uchastniki_konferencii_1150letie_obrasovaniya_drevnerusskogo_gosudarstva_vyskazalis_za_edinstvo_bratskih_vost...
25. Артог Ф. Порядок времени, режимы историчности / Ф. Артог. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://magazines.ru/nz/2008/3/ar3.html>
26. Козеллек Р. Часові пласти. Дослідження з теорії історії / Р. Козеллек. – К.: «Дух і літера», 2006. – 436 с.
27. Українська церква між Сходом і Заходом / Наук. ред.: П. Яроцький. – К., 1966. – 225 с.
28. Історія релігії в Україні у двох томах. – Т. 2. – Українське православ'я. – К., 1977.
29. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / В. Липинський. – Київ-Філадельфія, 1995. – 470 с.
30. Раса и политика. Беседа Клода Леви-Стросса с Дидье Эрибаном. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.politizdat.ru/interview/70/>
31. Широпаев А. Украинский и российский пути в истории: толчок к размышлениям / А. Широпаев. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.day.kiev.ua/290619?idsource=298307&mainlang=rus>
32. Пивоваров Ю.С., Фурсов А.М. Русская Система: генезис, структура и функционирование (тезисы и рабочие гипотезы) / Ю.С. Пивоваров, А.М. Фурсов // Русский исторический журнал. – 1998. – № 3. – С. 16.

Ткаченко В.Н. Нераздельное наследие Древней Руси (о праздновании 1150-летия зарождения российской государственности).

В статье раскрыта политика «приватизации» истории Древней Руси со стороны современных лидеров Российской Федерации в контексте празднования ними юбилея 1150-летия зарождения российской государственности. Вместо этого предложена альтернативная версия происхождения Руси под углом мир-системного анализа. История того или иного общества является открытой системой, а ее развитие не является фатально обреченным - всегда есть альтернативы, не говоря уже об игре случая. Это положение особенно важно сейчас, когда мы находимся в состоянии выбора, который зависит от каждого из нас.

Отмечается, что история Украины является своеобразной иллюстрацией сложности и неоднозначности проявления основного социокультурного закона - определение степени в процессе объединения цивилизационной специфики культуры и социальной практики. Основное диалектическое противоречие, которое было заложено в генофонде украинского народа, который формировался после распада Руси, заключалось в том, что унаследованная преимущественно восточная, греко-византийская религиозная и культурная традиция, через влияние исторических обстоятельств, должна найти адекватный ответ на вызов со стороны общественно-политической системы Запада.

Ключевые слова: Русь, Русь-Украина, Российская Федерация, российская государственность, мир-системный анализ, мини-системы, мир-империя, мир-экономика, норманисты, антинорманисты.

Tkachenko V. Undivided heritage of the Ancient Rus (on the Celebration of the 1150th Anniversary of Russian Statehood).

The article reveals the policy of “privatization” of the history of ancient by today's leaders of the Russian Federation in the context of the celebration of their anniversary 1150th anniversary of Russian statehood. Instead of it an alternative version of the origin of Russia at an angle of world-systems analysis is proposed. The history of a society is an open system, and its development is not fatally doomed - there is always an alternative, not to mention the case of the game. This statement is particularly important now, when we are in the state of choice which depends on each of us.

It is noted that the history of Ukraine is a kind of illustration of the complexity and ambiguity of the main socio-cultural manifestations of the law - to determine the degree of civilization in the process of combining the specificity of cultural and social practices. The main dialectical contradiction, which was inherent in the gene pool of the Ukrainian people, which was formed after the collapse of Russia, was the fact that inherited mostly eastern, Greek-Byzantine religious and cultural traditions, through the influence of historical circumstances, should find an adequate response to the challenge from the public the political system of the West.

Keywords: *Russia, Rus-Ukraine, the Russian Federation, the Russian statehood, world-systems analysis, mini-systems, world-empire, the world-economy, Normanists, Anti-Normanists.*